

Bojan Goja

Oltar Sv. Jeronima u crkvi Sv. Šime u Zadru i radionica Bettamelli

Bojan Goja
Ministarstvo kulture - Uprava za zaštitu kulturne baštine
Konzervatorski odjel u Zadru
Ilije Smiljanića 3
HR - 23 000 Zadar

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
Primljen / Received: 22. 12. 2011.
Prihvaćen / Accepted: 4. 3. 2012.
UDK: 726.591(497.5 Zadar)¹⁶

U radu se na temelju arhivskih podataka govori o oltaru Sv. Jeronima u crkvi Sv. Šime u Zadru. Od ranije se zna da je oltar dala podići i o njegovu se uređenju brinula bratovština hrvatskih i albanskih vojnika (Croatti a cavallo i Soldati Albanesi) u službi Mletačke Republike, osnovana 1675. godine u Zadru. Novim je arhivskim istraživanjima utvrđeno da je dana 26. rujna 1694. godine bratovština odobrila izdatak u iznosu od 200 srebrnih dukata, namijenjenih venecijanskim klesarima braći Bettamelli kao predujam za izradu oltara te da su radovi na njegovu podizanju započeti u travnju 1696. godine. Na temelju zapisa o gradnji oltara iznijeta je pretpostavka da se grb na istočnom pilastru stipesa oltara, ranije povezan s predstavnicima obitelji Civran, odnosi na zadarskog plemića i istaknutog zapovjednika u mletačkoj vojsci, Šimuna Fanfognu (Zadar, 7. travnja 1663. - Lendinara, 6. ožujka 1707.) koji je obavljao i dužnost prokuratora oltara. Brojni radovi na uređenju oltara i kapele Sv. Jeronima obavljani su i tijekom čitavog 18. stoljeća, a na njima su bili uposleni brojni mjesni majstori različitih struka: graditelji Antonio Piovesana (1742.) i Antonio Bernardini (1789.), oltarist Girolamo Picco (1756.), marangon Domenico Tomaselli (1743.), kovač Antonelli (1744.) te zlatari Zorzi Cullisich (1738.), Nicolò Giurovich (1752.) i Giuseppe Rado (1755.). Donose se još neke zanimljivosti vezane uz uređenje oltara i djelovanje bratovštine Sv. Jeronima.

Ključne riječi: Zadar, crkva Sv. Šime, oltar Sv. Jeronima, radionica Bettamelli, 17. stoljeće

Mramorni oltar Sv. Jeronima (sl. 1) u crkvi Sv. Šime u Zadru podigla je i o njemu se brinula bratovština hrvatskih i albanskih vojnika (*Croatti a cavallo* i *Soldati Albanesi*) u službi Mletačke Republike, osnovana 1675. godine u Zadru.¹ Uvodno je, zbog novopronađenih arhivskih podataka, potrebno iznijeti dosadašnja saznanja i zapažanja o oltaru, osobito ona koja se odnose na vrijeme njegove izgradnje. Mnogo ranije od novijih radova, zadarski kroničar, arhivar i bibliotekar Guerrin Ferrante (oko 1730.-1815.) u svojem rukopisnom djelu *Notizie di Zara* navodi da je raskošni oltar Sv. Jeronima, smješten nasuprot oltara Sv. Lucije, bratovština vojnika podigla oko 1736. godine: „Della Chiesa Collegiata di San Simon Giusto Profeta. - Dirimpeto, vi è altro Altare dedicato à Santa Lucia Siracusiana Vergine, e Martire [...] Difacinta al detto si vede un magnifico Altare di Marmi distinti costruito circa l'Anno 1736. da stabilita Confraternità di Milizie Nazionali presidenti questa Provincia sotto l' invocazione do San Gierolimo Dottore e Patrono della Dalmazia.”²²

Zadarski kanonik i crkveni povjesničar Carlo Federico Bianchi (1809.-1891.) piše da se o oltaru skrbila istoimena bratovština Sv. Jeronima, osnovana 1675. godine, koja ga je preuredila i ukasila dragocjenim mramorom, te da je oltar i kapelu opremila skupocjenim priborom.³ Kada na drugom mjestu govori o bratovštini Sv. Jeronima napominje da je od njenih prihoda u čast Sv. Jeronima podignut nov lijep oltar i ukrašena kapela.⁴ Bianchi navodi i da se oltar Sv. Jeronima u tadašnjoj crkvi Sv. Stjepana spominje već u vizitaciji nadbiskupa Garzadorija (nadbiskup od 1624. do 1639. godine) iz 1627. godine, kada je zabilježeno da se nalazi u južnom brodu, te da se u vizitaciji nadbiskupa Parzaghija 1675. godine spominje podatak kako se o oltaru Sv. Jeronima, smještenom u južnom brodu crkve, skrbi bratovština vojnika.⁵ Dakle, iz Bianchijeva se djela ne saznaje točna godina izgradnje sadašnjeg oltara, već se samo može zaključiti da je oltar podignut nakon osnivanja bratovštine tj. iza 1675. godine, te da je oltar istoga naslovnika u južnom brodu crkve Sv. Šime postojao i ranije.

U prilogu svojega rada o bratovštini Sv. Jeronima Lovorka Čoralić i Nedjeljka Balić-Nižić donose i prijepis njezine *Matrikule* u kojoj je zapisano kako je bratovština po osnutku najprije restaurirala i gotovo obnovila svoj stari oltar u crkvi Sv. Šime („[...] in primo luogo restaurato, et quasi rinovato un suo antico Altare nella Chiesa di san Simeone Profetta [...]”).⁶ Iz zapisa *Matrikule* također ne možemo sa sigurnošću saznati kada je izgrađen sadašnji oltar, niti koji mu je oltar prethodio.

U monografiji o kiparstvu na području Zadarske nadbiskupije od 16. do 20. stoljeća Radoslav Tomić je, na temelju analize ranijih podataka o vremenu njegova nastanka (a koji su prethodno doneseni i u ovom radu), oltar datirao u vrijeme „oko 1675. ili 1736. godine (?)” naglašavajući pritom da je „teško donositi čvrste zaključke o vremenu nastanka oltara jer su na njemu izložena čak četiri grba čija se djelatnost vremenski u potpunosti ne preklapa”.⁷

U doktorskoj sam disertaciji napisao da se oltar Sv. Jeronima može datirati u prva desetljeća 18. stoljeća, te da mu je uzor mogao biti pronađen u popularnom i rado korištenom modelu koji je Giuseppe Sardi između 1678. i 1681. godine primijenio pri izgradnji bočnih oltara Sv. Ante Padovanskog i Sv. Eugenija u crkvi Santa Maria del Giglio, te na središnjem dijelu glavnog oltara u crkvi S. Giuliano u Veneciji, s kojima je zadarski oltar očigledno sličan. Na temelju dotadašnje literature ustvrdio sam da postoje i primjeri oltara kod kojih je ukrašavanje konstruktivnih dijelova izvedeno u cijelosti jednako kao i na oltaru Sv. Jeronima, jer se istovjetni predoltarnik ukrašen kartušom, ovalima i krugovima susreće i na oltaru Sv. Petra i Pavla u koparskoj katedrali, na kojem je 1728. godine radio Giovanni Zuliani, a vrlo je slično izvedeno i oblikovanje središnjeg dijela nadgrađa s trabeacijom i zabatom. No, primijetio sam i da je na jednak način izrađen i ukras predoltarnika na stipesu glavnog oltara u župnoj crkvi u mjestu Maniago Libero (Maniago, Friuli), datiranom u 1694. godinu, na kojem je smješteno svetohranište pripisano radionici Bettamelli, te da je jednak ukras zamišljen i na predoltarniku oltara čiji se nacrt, bez oznake autorstva i vremena izrade, čuva u spisima zadarskog samostana Sv. Krševana (sl. 2).⁸ Na temelju tih sam podataka zaključio kako za sada nije moguće ustvrditi radi li se o postojanju većeg broja nacrti izrađenih od strane većeg broja oltarista i arhitekata, koji su se na razne načine razasuli putem brojnih radionica na različita područja, ili je riječ o jednom majstoru ili radionici, te da bi se u određivanju autora oltara Sv. Jeronima moglo, uz oprez, pomišljati na radionicu Giovannija Zulianija.⁹

To su bila dosadašnja saznanja o oltaru Sv. Jeronima (dimenzija 545 x 333 cm) smještenom uz bočna vrata u južnoj lađi crkve Sv. Šime. Prizmatični stipes oltara podignut je na tri stepenice. Na supedaneju pravokutno je polje podijeljeno na tri kvadrata u kojima su unutar kružnica upisane osmerokrake zvijezde. Predoltarnik je ukrašen kartušom od bijelog mramora, čije je polje ispunjeno crvenim prošaranim mramorom, a uglovi ovalima od mramora crne boje. Bočno su dva kruga od prošaranog zelenog, dok je površina predoltarnika ispunjena prošaranim ljubičastim mramorom. Na uglovima su pilastri s geometrijskim umecima od crvenog prošaranog i žutog mramora. Sa strana uza zid prizmatični su pilastri koji služe kao oslonac vanjskog para stupova, a ukrašeni su, kao i bočne strane stipesa, ovalnim poljima ovičenim krugovima i medaljonima s grbovima. Na istočnom pilastru je grb sastavljen od kartuše sa štitom koji je u donjoj zoni vitičasto profiliran, a iznad kojeg su uklesana slova: C. C. S. F. Unutar štita je uspravljeni lav u profilu okrenut ulijevo. Na zapadnom je štit istog oblika podijeljen po okomici na dva dijela, u lijevom je desna kosa greda, a u desnom se dva dječaka pod stablom drže za deblo. Medaljon je po rubu uokviren dvjema svezanim lisnatim granama. Nadgradnja (retabl) oltara sastoji se od četiri stupa od crvenog francuskog mramora, oslonjena na prizmatična postolja, koji nad korintskim kapitelima nose trabeaciju istaknutih obrata. Stupovi imaju pripadne pilastre s polukapitelima između kojih su okomita polja s geometrijskim mramornim inkrustacijama. Nad unutarnjim parom stupova koji je izmaknut prema naprijed nastavlja se polukružni zabat izlomljenih linija. U središtu je zabata konzola u obliku pužaste volute, a polja i podgled ukrašeni su ovalnim mramornim inkrustacijama. Pravokutni okvir za sliku ukrašen je geometrijskim mramornim umecima i glavicom anđela. Pod okvirom je polje s kvadratima i pravokutnikom odsječenih uglova i krugovima. Na postolje istočnog unutarnjeg stupa postavljen je grb koji se sastoji od kartuše s poljem u obliku štita, na kojem su tri vodoravno položena dupina okrenuta ulijevo, povrh kojega je providurska kapa. Na zapadnom je postolju jednaka kartuša s providurskom kapom, na kojoj je štit unutar kojega je prikazan jelen u profilu okrenut udesno, koji hoda po vodi.¹⁰

Nova saznanja o oltaru Sv. Jeronima i tijeku njegove izgradnje pružaju nam podaci zapisani u knjizi računa punog naslova: REGISTRO DELLE AMMINISTRATIONI DE SIGNORI SIGNORI GOVERNATORI DI SAN GEROLIMO DELLA NATION OLTRAMARINNA IN DALMATIA ET ALBANIA koja se čuva u župnom uredu crkve Sv. Šime.¹¹

1. Oltar Sv. Jeronima, Zadar, crkva Sv. Šime (foto: Z. Alajbeg, ljubaznošću Zadarske nadbiskupije)
Altar of St Jerome, Zadar, church of St Simeon

Prema njima radovi na izgradnji oltara Sv. Jeronima odvijali su se sljedećim redom (Prilog). Dana 26. rujna 1694. godine bratovština je odobrila izdatak u iznosu od 200 srebrnih dukata namijenjenih venecijanskim klesarima braći Bettamelli kao predujam za izradu oltara. Novci su poslani u Veneciju tek 17. siječnja 1695. godine brodom Marca Bognola. 3. rujna 1695. godine posredovanjem izvjesnog Cavalettija poslano je majstorima u Veneciju još 60 dukata, a istoga dana, opet preko Marca Bognola, dodatnih 40. Dana 6. prosinca 1695. godine preko *conte* Callifija isporučeno je još 180 dukata. Čini se da su tada pojedini dijelovi oltara već izrađeni jer se 3. veljače 1696. godine spominju troškovi njihova ukrcaja u brod. Istoga dana šalje se u Veneciju 12 sanduka. Uskoro, 21. veljače stigli su u crkvu prvi dijelovi oltara - spominje se iskrcaj sanduka s kamenom te četiri stepenice i ostali materijal. Dana 8. ožujka

2. Nacrt oltara sačuvan u spisima zadarskog samostana Sv. Krševana (foto: B. Goja)

Design of the altar of St Jerome preserved in documents from the monastery of St Chrysogonus at Zadar

pukovnik Fanfogna nosi u Veneciju 200 dukata, što je ostatak od ukupne dogovorene cijene od 1000 dukata.¹² Dana 27. ožujka pristupilo se radovima razgradnje starog oltara na kojima su bila uposlena dva majstora i četiri radnika, a u ožujku i travnju nabavljen je i materijal (pijesak i kamen) potreban za gradnju. U travnju 1696. godine radovi su u punom jeku, nabavlja se različiti materijal (pijesak, olovo, željezne ploče, bakrene spone). Spominje se istovar 32 sanduka i četiri stepenice, te još drugih deset dijelova koje se unosi u crkvu. Iz gradske lučice Foše prenosi se u crkvu pijesak, nabavlja se željezo. Isplaćuje se majstorima za put i brodarinu. Nakon svih navedenih radnji, dana 13. travnja 1696. godine započeti su radovi na podizanju oltara. Potom se ponovno navode troškovi za razni materijal, spominju se majstori Zanotti, Rodo i Radičić i njihovi radnici, kovač Rosini izrađuje 52 spone, a dva vojnika nose drvenu građu. 23. travnja 1696. godine isplaćuju se majstori iz Venecije (možda su među njima bila i braća Bettamelli) za posao obavljen prema dogovoru, te za troškove njihova dolaska, boravka, hrane i povratka. Spominje se i nacrt oltara. U travnju se navode i daljnji troškovi za ishranu majstora i radnika kao i za materijal. Ostaci pokojnika pronađeni u iskapanjima za temelj oltara prenose se na *Campo Santo* u crkvu Sv. Frane. Dana 16. svibnja 1696. godine plaćeno je nekom Cerigotu za prijevoz oltara. Iz Venecije 7. srpnja brodom stiže pet stepenica, a čini se da je njihov broj donekle izmijenjen u odnosu na prvotni dogovor.

Dana 19. travnja 1707. godine spominju se troškovi za sprovod generala Fanfogne, prokuratora bratovštine Sv. Jeronima, za kojega je izrađen i mrtvački odar (*katafalk*). Nekoliko godina kasnije, 31. prosinca 1711. godine, isplaćen je upravitelju bratovštine Sv. Jeronima ostatak od 150 dukata dobivenih od generala Fanfogne, tadašnjeg pukovnika i prokuratora oltara Sv. Jeronima (Prilog).

Dakle, na temelju pisane građe iz *Registra* otklonjene su nedoumice oko vremena nastanka oltara Sv. Jeronima. Utvrđeno je i da su graditelji oltara braća Bettamelli iz Venecije, pa je ranije uočena sličnost zadarskog oltara s nekim njihovim projektima ipak opravdana. Budući da je - s obzirom na nepreglednu količinu mramornih oltara podignutih tijekom 17. i 18. stoljeća i ogroman broj majstora koji su u tome sudjelovali - venecijanska oltaristika još uvijek nedovoljno istražena tema, tako su i podaci o djelovanju oltarista i klesara iz obitelji Bettamelli, kao i o njihovim djelima, u literaturi vrlo rijetki i tek fragmentarno istraženi unutar manjeg broja pojedinačnih studija.¹³ Svi njihovi do sada poznati radovi zabilježeni su u manjim mjestima na području Friulija, a datiraju se u isto vrijeme kada se podiže i zadarski oltar.

U katedrali Sv. Maura u Maniagu (Friuli) oltarist Alberto Bettamelli iz Venecije na temelju ugovora sklopljenog 1693. godine podigao je glavni oltar sa svetojhraništem, za iznos od 500 dukata.¹⁴ Alberto Bettamelli izradio je između 1701. i 1703. godine i svetojhranište u župnoj crkvi u mjestu Marsure (Aviano, Friuli).¹⁵ Radionici Bettamelli pripisuje se i svetojhranište u župnoj crkvi u Provesanu (Friuli).¹⁶ Bortolo Betamelli (Bettamelli) *tagliapietra* između 1646. i 1682. godine u knjigama ugovora o šegrtovanju kod kipara, kamenoklesara i rezbara, vođenih unutar *Giustizie Vecchie*, magistrature koja je nadzirala djelovanje venecijanskih cehova, više je puta zabilježen kako, poput brojnih drugih klesara, uzima u nauk dječake koji su kod njega izučavali kamenoklesarski zanat.¹⁷ U kakvom su mogućem obiteljskom ili rodbinskom odnosu bili Alberto i Bortolo Bettamelli nije za sada poznato. Već je navedeno i da je radionici Bettamelli pripisano svetojhranište smješteno na stipesu glavnog oltara u župnoj crkvi u mjestu Maniago Libero (Maniago, Friuli) iz 1694. godine.¹⁸ Njima bi se mogao pripisati i pripadajući stipes ukrašen jednakim motivom kao i predoltarnik na oltaru Sv. Jeronima. Vjerojatno je iz iste obitelji i klesar Antonio Bettinelli koji je, zajedno s klesarom Gerolamom Vivianijem i Andreom Cominellijem, naveden 1692. godine kao član odbora zaduženog za procjenu količine materijala koji, pri gradnji nove kapele i oltara Sv. Dominika u crkvi S. Giovanni e Paolo, nisu upotrijebila braća klesari Giovanni Battista i Giuseppe Lucchesi, tada uposleni na tom projektu izvođenom prema nacrtu arhitekta Antonija Gasparija.¹⁹

Ovdje još jednom treba upozoriti na uočene sličnosti dekoracije predoltarnika na oltarima koje je u koparskoj Katedrali podigao Giovanni Zuliani s predoltarnikom na oltaru Sv. Jeronima i onim na nacrtu oltara sačuvanom u spisima zadarskog samostana Sv. Krševana i protumačiti ih kolanjem i preslikavanjem istih nacрта koje su oltarističke radionice svojim razgranatim djelovanjem distribuirale u različite prostore diljem Republike. Zbog navedenih se razloga nacrtu oltara iz spisa samostana Sv. Krševana ipak ne bi mogao sa sigurnošću odrediti autor. To je i upozorenje da ponekad niti izrazita sličnost ne može biti dovoljan argument da se pojedini oltar pripiše određenom majstoru ili radionici, ali ne treba isključiti niti situacije kod kojih se na jednom oltaru, u dužem razdoblju njegove gradnje, može izmijeniti više izvođača, od kojih u krajnjem izgledu oltara može sudjelovati svaki sa svojim posebnim autorskim doprinosom.

Na temelju iznesenih arhivskih podataka može se pretpostaviti da se grb na istočnom pilastru (ranije povezan s obitelji Civran) na kojem je unutar štita

postavljenog na kartušu prikazan uspravljani lav okrenut ulijevo, a iznad uklesani inicijali C. C. S. F. (sl. 3), odnosi na istaknutog ratnika u mletačkoj vojsci Šimuna Fanfognu (Zadar, 7. travnja 1663. - Lendinara, 6. ožujka 1707.). Šimun je bio sin viteza Sv. Marka Frane Fanfogne, od kojega svi članovi njegove loze nose titulu kneževa (*conte*) i Lucije Ljubavac. Još kao mladić stupa u vojnu službu Republike, a već u Morejskom ratu (1684.-1699.) postaje zapovjednik mletačke vojske iz Dalmacije u kopnenim i pomorskim bitkama na području Dalmacije, te u Albaniji i Levantu. Zbog velikih zasluga u ratu imenovan je 14. lipnja 1696. godine višim vojnim zapovjednikom mletačke vojske (*sargente maggiore di battaglia*). Nakon mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine vraća se u Dalmaciju te zastupa mletačku stranu u pregovorima oko razgraničenja novoosvojenog teritorija (*acquisto nuovo*). Dana 22. svibnja 1706. godine mletački ga je Senat unaprijedio u čin generala (*sargente generale di battaglia*) - najviši čin mletačke vojske. Tijekom rata za španjolsku baštinu od 1701. do 1714. godine kao zapovjednik je s 8000 mletačkih vojnika poslan na područje donjeg toka rijeke Po. Oboljevši od malarije, umire u Lendinari (Rovigo). Dvije godine potom tijelo mu je preneseno u rodni grad i pokopano u benediktinskoj crkvi Sv. Marije u Zadru, gdje mu je podignut i nadgrobni spomenik s poprsjem.²⁰

Grb obitelji Fanfogna sastavljen je od vodoravno razdijeljenog zlatno-crnog štita unutar kojega stoji uspravljani crno-zlatni lav okrenut udesno.²¹ S obzirom da heraldička znanost pri sastavljanju grbova primjenjuje strogo određena pravila, razlike u izgledu grba na oltaru (kod kojega nema vodoravne podjele a uspravljani je lav okrenut ulijevo) od heraldički propisanog grba obitelji Fanfogna mogu se objasniti nedostatkom preciznijeg nacрта koji je klesaru trebao poslužiti kao predložak pri njegovoj izradi.²² Može se pretpostaviti da su, nastojeći potvrditi da se grb odnosi na njihova istaknutog člana i prokuratora oltara u vrijeme njegove izgradnje, pripadnici bratovštine naknadno po gradnji žrtvenika uz grb dali uklesati i slova za koja držim da bi se mogla pročitati kao: „C[ONTE] C[OLONNELLO] S[IMEONE] F[ANFOGNA]”.

Novi arhivski podaci u odnosu na Ferranteove i Bianchijeve podatke donose novosti i u svezi vremena nastanka oltara, koje je potrebno dodatno protumačiti. S obzirom da se oltar Sv. Jeronima u tadašnjoj crkvi Sv. Stjepana spominje već u vizitaciji nadbiskupa Ottaviana Garzadorija iz 1627. godine, a prema podacima iz vizitacije nadbiskupa Evangeliste Parzagma iz 1675. godine o njemu se skrbi bratovština vojnika, može se zaključiti da je bratovštini dodijeljen odmah po njezinu osnivanju. Budući da se u *Matrikuli* ove bratovštine

3. Grb Šimuna Fanfogne na oltaru Sv. Jeronima, Zadar, crkva Sv. Šime (foto: B. Goja)

Coat of arms of Šimun Fanfogna on the altar of St Jerome, Zadar, church of St Simeon

govori kako je ona najprije restaurirala i gotovo obnovila svoj oltar u crkvi Sv. Šime, čini se vjerojatnim da je taj stariji oltar Sv. Jeronima, iako već obnovljen odmah po njezinu osnivaju, nakon daljnjih dvadesetak godina bio već dotrajao i u lošem stanju pa je odlučeno da se podigne novi, što je i napravljeno od 1694. do 1696. godine. Ne znamo sa sigurnošću od kojega je materijala bio izgrađen taj stariji oltar, demontiran u ožujku 1696. godine, no mogu se pretpostaviti različita rješenja uz napomenu da se pod oltarom mogu podrazumijevati i samo stipes, predoltarnik i menza bez nadgrađa. Ako je samo donji dio staroga oltara (stipes, predoltarnik i menza) bio izgrađen od kamena, na njemu je mogao biti postavljen i drveni retabl ili neki kip ili slika. Naravno, moguće je i da je čitav oltar većim dijelom bio od kamena (poput obližnjih oltara sa slikama Sv. Stjepana i Sv. Lucije), a ne treba isključiti niti mogućnost da je na njemu djelomično bio upotrijebljen i mramor. Ferranteov navod koji nas može donekle zbunjivati - da je bratovština novi mramorni oltar podigla oko 1736. godine - može se protumačiti sa zapisima iz *Registra* koji

tijekom 1735. i 1736. godine spominju radove na kapeli Sv. Jeronima.²³ Možda je pritom dotjerivan i novi oltar Bettamellijevih koji tada još uvijek u svim dijelovima nije morao biti sasvim dovršen.

Da se oltar tih godina neprekidno ukrašavao i održavao svjedoči i od ranije poznat podatak da je 1742. godine slikar Giovanni Battista Augusti Pitteri obnovio oltarnu sliku s prikazom Sv. Jeronima, koja je tada bila već u prilično lošem stanju.²⁴ Iste godine, 10. lipnja, zadarski graditelj Antonio Piovesana radio je popravke na vanjskom licu crkvenog zida na koji je prislonjen oltar.²⁵ Naredne je godine na opremanju i uređenju kapele i oltara uposlen *marangon* Domenico Tomaselli. Najprije je u svibnju nabavljena drvena građa, koja je potom iz skladišta prebačena u njegovu radionicu. Dana 22. prosinca plaća se *marangonu* Tomaselliju za izradu ormara te za jednu dasku kojom je obložena predela oltara. Iduće godine, 26. ožujka, kovač Antonelli napravio je za taj ormar sav potreban okov. Dana 6. srpnja 1744. godine *marangon* Domenico Tomaselli popravio je strop kapele, te zaštitio oltarnu sliku (možda upravo i zbog radova na stropu).²⁶ U idućem je desetljeću oltarist Girolamo Picco plaćen jer je u oltar ugradio kustodiju s relikvijama Sv. Jeronima.²⁷ Relikvijar je nešto ranije nabavljen u Veneciji a za njega je izrađen i poseban mramorni spremnik.²⁸ Oltar i kapela bili su, izgleda, i u narednim desetljećima prilično dotrajali pa su tijekom 1766. godine bili izvođeni opsežni građevinski radovi na njihovu održavanju i ojačavanju, posebno usmjereni na popravke zidova i stropa.²⁹ U rujnu 1771. na kapeli se popravljaju strop i kolonade.³⁰ Tijekom kolovoza 1776. godine kapela se opet popravja zbog problema s vlagom.³¹ Na kapeli i oltaru ponovno se 1789. i 1790. godine provode vrlo opsežni građevinski radovi koje je vodio *protto* Antonio Bernardini.³²

Tijekom 1789. i 1790. godine iz Venecije su dopremljena tri kipa (vjerojatno anđela) koja su se imala postaviti u vrh oltara, a nedostajala su još od vremena njegove izgradnje. Iako to zapisi izravno ne potvrđuju, kipovi su vjerojatno bili izrađeni od drva, jer su naknadno doradivani kako bi izgledali poput mramornih i na taj način bili usklađeni s oltarom.³³ Ti bi anđeli mogli biti oni kipovi koji se (uz uređenje stropa i stepenica, te stupiće kojima se treba ograditi kapela) spominju i u članku 10. *Matrikule*³⁴ datirane u vrijeme 1692.-1694. godine te znači da je već tada, u nacrtu nastalom u radionici Bettameli, predviđeno njihovo postavljenje na oltar, što se potom odužilo idućih gotovo stotinu godina. S druge strane, ne mora značiti da nisu u međuvremenu postavljeni i neki drugi kipovi koji su tijekom godina propali pa ih je bilo potrebno zamijeniti novima.

Upravo bi se na temelju brojnih podataka o raznim radovima na uređivanju, popravljanju i održavanju oltara koji su obavljani kroz dugi niz godina moglo objasniti zašto su postojali različiti podaci o vremenu njegove izgradnje.

Osim podataka o izgradnji i uređivanju samoga oltara, u *Registru* su zapisivani i drugi izdaci bratovštine namijenjeni njegovu opremanju. U godini 1793. zabilježena je nabava dvaju novih visećih srebrnih svijećnjaka izrađenih u Veneciji, na račun velikog starog srebrnog svijećnjaka koji je odlukom bratovštine rastaljen.³⁵ Ovi se svijećnjaci i danas čuvaju u crkvi Sv. Šime a označeni su natpisima unutar ovalnih medaljona: *Scola millitar / S. Gierolamo / Fu rifatte l' Anno 1793.*³⁶ Stari bi rastaljeni svijećnjak mogao biti onaj koji je za bratovštinu 1691. godine, za vrijeme uprave generalnog providura Alessandra Molina (1689.-1692.), izradio zlatar Stefano Piazza (? - Venecija, 28. rujna 1703.).³⁷ Kada govorimo o zlatarskim predmetima treba napomenuti da se u *Registru* osim Stefana Piazze spominju i drugi zadarski zlatari koji su radili za bratovštinu. Zlatar Zorzi Culissich dana 28. rujna 1738. godine bio je plaćen jer je ulaštio svijećnjak.³⁸ Krajem 1752. godine zlatar Nikola Đurović (Nicolò Giurovich) za bratovštinu je izradio (ili popravio) svijećnjak.³⁹ Izvjesni zlatar Rado uredio je 1755. godine oltaru pripadajući kalež.⁴⁰ Taj bi zlatar mogao biti Giuseppe (Josip) Rado koji je 1763. godine bio gaštald i dekan bratovštine zlatara u Zadru.⁴¹

Inače, svoju je srebrninu bratovština čuvala u posebnom sanduku koji je 1763. godine dala popraviti i ojačati željeznim okovom i bravama, a tom je prigodom sanduk obojen i ukrašen natpisom i nekim likom, vjerojatno prikazom Sv. Jeronima.⁴²

Kod navođenja raznih radova na održavanju, ukrašavanju i opremanju oltara Sv. Jeronima često se koristio i izraz "kapela Sv. Jeronima", pa se može ustvrditi da je oltar zajedno s okolnim prostorom unutar crkvene lađe predstavljao posebnu cjelinu ograđenu pregradama i stupićima, koju su pripadnici bratovštine - zajedno s predstavnicima lokalne i pokrajinske mletačke vlasti u Zadru, te crkvenim i drugim uglednicima - u određenim prigodama i svečanostima mogli koristiti odvojeno od ostalog crkvenog prostora, komunicirajući s njom i posebnim ulazom kroz obližnja bočna crkvena vrata.⁴³ Treba reći i da je bratovština u čitavom razdoblju vođenja *Registra* koristila i prostor današnje sakristije, za koji je plaćala najam bratovštini Gospe Varoške.⁴⁴

Uz brojne druge podatke iz *Registra* vezane za uređenje kapele i oltara Sv. Jeronima vrijedan je spomena i onaj u svezi ukrašavanja slikama zidova nad

kolonadama crkve Sv. Šime Slike su tijekom 1793. godine naručili prokurator i svečeve škrinje, a bratovština je u troškovima njihove nabave trebala sudjelovati u onom dijelu gdje su naručene slike imale ukrašavati lukove nad kolonadama njezine kapele.⁴⁵ Prekrivanje slobodnih zidnih površina crkvenih lađa, svodova, kapela i svetišta slikama bilo je uobičajeno u Veneciji a ista se pojava, iako u skromnijoj mjeri, susreće i u drugim zadarskim crkvama, pa su se na ovaj način i u crkvi Sv. Šime slijedile venecijanske navike ukrašavanja crkvenih prostora.⁴⁶

U historiografskom smislu, a što može biti korisno i za neka buduća istraživanja ustrojstva i djelovanja ove bratovštine, treba još napomenuti da se u *Registru* u različitim situacijama, najčešće oko uređivanja grobnica, troškova sahrane i skrbi o članovima njihovih obitelji, tijekom gotovo svih godina navode i brojni drugi njezini pripadnici, većinom obični vojnici ali i mnogi dužnosnici, te niži i viši časnici.⁴⁷ Među njima je kao član bratovštine naveden i poznati austrijski general, vojni guverner Dalmacije i Albanije, barun i feldmaršal Matija Rukavina (1737.-1817.) kojemu su članovi 1801. godine u znak zahvalnosti darovali sliku ukrašenu srebrom i kristalom unutar drvena okvira.⁴⁸ O visokom stupnju njezine društvene odgovornosti i brige koju je bratovština vodila o djeci nižih časnika i vojnika svjedoči i podatak iz 1793. godine iz kojeg saznajemo da im je osiguravala i učitelja koji ih je podučavao čitanju, pisanju i računanju.⁴⁹ Ovdje izneseni i analizirani podaci dopunjuju naša saznanja o oltaru Sv. Jeronima u crkvi Sv. Šime, koji je uz veliko zalaganje i pažnju svojih članova svojem zaštitniku dala podići bratovština hrvatskih i albanskih vojnika u službi Mletačke Republike sa sjedištem u Zadru.

Prilog

Župni ured crkve Sv. Šime, Zadar, REGISTRO DELLE ADMINISTRATIONS DE SIGNORI SIGNORI GOVERNATORI DI SAN GEROLIMO DELLA NATION OLTRAMARINNA IN DALMATIA ET ALBANIA (dalje: REGISTRO).

[...]

26. Settembre 1694. Alli Fratteli Battameli Tagliapietre in Venetia per capara del Altar ducati 200 d'Argento - L - 1820 = -

17. Gennaio 1695. Spediti à Venetia con Patron Marco Bognolo per dar alli Bettameli per l'altar ducati 200 d'Argento - L - 1820 = -

17. Gennaio 1695. Per nolo d' essi al detti ducati 1 L - 9 = - 2

[...]

(REGISTRO, 3)

[...]

3. Settembre 1695. Spediti alli (?) Tagliapiera per mano de Signor Cavaletti ducati 60 - L - 546 = -

3. Settembre 1695. Al Stesi con Patron Marco Bognolo ducati 40 - L - 364 = -

6. Dicembre 1695. Per l'Altar col Signor Conte Califfi ducati 180 d' Argento - L - 1638 = -

3. Febbraio 1696. Per Imbarco d' alcuni materiali dell Altar Avisa il Signor Sileti con Lettere haver speso L 30 di bona valuta - L - 45 =

3. Febbraio 1696. Spediti con Cirigoto Case dodici

21. Febbraio 1696. Discarico di dete Casete di Pietre condote in Chiesa - L - 9 =

21. Febbraio 1696. Discarico di Pietre Cotte e Tavele 500 - L - 2 =

21. Febbraio 1696. Discarico di quattro Scalini - L - 8 =

5. Marzo 1696. Portado (?) settecento piere cotte con bacolo - L - 8 = -

8. Marzo 1696. Per Saldo dell' Altar portati dal Signor Coll: Fanfogna ducati 200 sono il resto di Ducati mille Acordati - L - 1820 =

27. Marzo 1696. Per disfar L'Altar vecchio à due Maestri e quattro Manuali et [...] chiodi - L - 16 = -

27. Marzo 1696. Per una barca sabion - L - 5 = -

27. Marzo 1696. Per portadura del medesimo - L - 3 = -

3. Aprile 1696. A Cuclicani (?) che condurono sasi (?) N. 45 - L - 11 = -

[...]

(REGISTRO, 3 v.)

[...]

5. Aprile 1696. Per portar la terra rossa alla chiesa [...]

9. Aprile 1696. Per una barca di Sabion à quelli di Uglian [...]

12. Aprile 1696. Per Case trentadoi spedite con Cirigoto con li Maestri L 96 [...]

Bona Valuta

Per Peota per far portarli alla peota L 8 Bona Valuta [...]

Per numero 60 Piombo à [...]

Per numero 114 Lameta di Fero à [...]

Per far Condur alla barca - L - = 15

Numero 200 Scagiola à L 15 il deto L 30 - L - 45 = -

Numero 4 Arpesi di Rame e Fattura L 12:12 Buona Vauta - L - 19 = - 7

Per discarico di 32 Casce e quattro Scalini à L 2 sottosopra al Confratello (?) e Compagni

Per porto in Chiesa d'Altri pezi dieci - L - 8 = -

Per portadura dalla Fosca in Chiesa d' una barca di Sabion - L - = 10

Per portadura del fero - L - = 4

Per far Spacar La Capella - L - = 10

Contadi alli Maestri per Li giorni che Sono trattenuti per Viagio e nolo à L 7 a giorno - L - 45 = 10

13. Aprile 1696. Principiorono il lavoro del Altar i Maestri e li principio [...]

Spesarli [...]

Per pietre Cotte e tavele L 34: -4 di Buona Valuta [...] 48 = -6

Per due barche di Sabion à qualli di Uglian [...] 8=-

20. Aprile 1696. Contadi alli Maestri Zanotti Rodo e Radicich con li Manuali [...]

Al fabro Rosini per far 52 arpesi [...]

à due Soldati per portar il Legname [...]

23. Aprile 1696. Contadi alli maestri da Venetia per il lavor giusto l'acordato

dal Sileti [...] 18 [...]

Per nolo loro per il ritorno [...] 8 [...]

Per spesa della Boca ali deti nel Venir, Star, e ritorn[...]

à Z 4 al giorno fra tutti due [...]

per il disegno dell Altar presse (?) due Forma[...]
io val[...] (?)

à [...]

à quelli che hano dormito [...] la stanza [...]

[...]

(REGISTRO, 4)

[...]
 Vino alli Mistri [...]
 Vino alli Manuali [...]
 [...] 40 oltre altre tante [...] dal Signor Corponese [...]
 Sardele e Granceuole per deti [...]
 Calcina mota cinque à Z 11
 Porta alla chiesa, e bagorla (?)
 [...]
 Tavole Bucarine 22 [...]
 Un Travo da Caro [...]
 à tre done c' hano portato via il rovinato, e spese [...]
 Al Dozigovich (?) che porto in Campo Santo à San
 Francesco con Somari la Tera con osi da Morti cavati
 dalla medesima fundamenta del Altar [...]
 16. Maggio 1696. Al Cerigoto per Nolo del Altar ducati
 40 [...]
 Al deto Una Menzariola di Vin quartozi 16 [...]
 Per una Bota Oglio [...]
 [...]
 7. Luglio 1696. Per Cinque Scalini fatti venir da Venetia
 per il primo Scalin non Compreso nel Acordo dell Altar
 acordati ducati 20 d'Argento [...]
 Carico d'essi à Vonolia (?) [...]
 Kolla (?) per li Medesimi al Cerigoto ducati 2 [...]
 Portadura d'essi dalla Peota alla Chiesa [...]
 Per due giornate ad un homo, et una dona per levar il
 Sabion, Tera rosa, Sasi e rovinato arente le porte piccole
 della chiesa [...]
 [...]
 (REGISTRO, 4 v.)

[...]
 19. Aprile 1707. Per il funerale per l'Eccellentissimo
 Generale Fanfogna Procuratore della Scolla di San
 Gerolimo [...]
 19. Aprile 1707. Per [...] e Catafalco e Manoali [...]
 [...]
 (REGISTRO, 9 v.)
 [...]
 Adi 31. Dicembre 1711. Contadi al Gastaldo della Scolla
 della Beata Vergine del Carmeni per resto e saldo delli
 ducati 150 havuti dal quondam Generale Fanfogna all
 ora Collonello e Procuratore dell' Altar di San Girolamo
 come per decreto dell' Eccellentissimo Signor Generale
 Dolfino, 8. Marzo 1696. - come si legge dalla riceputa
 [...]
 (REGISTRO, 11 v.)

Bilješke

- ¹ Opsežan rad o unutarnjem uređenju i djelovanju bratovštine Sv. Jeronima, utemeljen na analizi statutarnih odredaba njezine *Matrikule* i pripadajućih spisa, napisale su Lovorka Čoralić i Nedjeljka Balić-Nižić. ČORALIĆ, L. - BALIĆ-NIŽIĆ, N., 2006., 71-130.
- ² FERRANTE, G., Vol I, 81; Ferranteov sam podatak donio u: GOJA, B., 2006., bilješka 15, 127.
- ³ BIANCHI, C. F., 1877., 346.
- ⁴ BIANCHI, C. F., 1877., 514.
- ⁵ BIANCHI, C. F., 1877., 351-352.
- ⁶ ČORALIĆ, L. - BALIĆ-NIŽIĆ, N., 2006., 89.
- ⁷ TOMIĆ, R., 2008., 110. O grbovima kojima je opremljen oltar više u bilješci 10.
- ⁸ Državni arhiv u Zadru, 336. Benediktinski samostan Sv. Krševana, kutija br. 2, n. 75, 1-19/14.
- ⁹ GOJA, B., 579, 593-595; treba također naglasiti i sličnost predoltarnika ovoga oltara s onim na oltaru Raspeća iz koparske katedrale, datiranom u prvu polovinu 18. stoljeća i također pripisanom Giovanniju Zulianiju. ISTRIA CITTÀ MAGGIORI, 2001., 65.
- ¹⁰ U navedenom opisu oltara, zbog boljeg razumijevanja daljnjeg teksta, grbove nisam dovodio u vezu s pojedinim obiteljima i osobama pa ću to učiniti na ovom mjestu. Analizirajući grbove kojima je ukrašen oltar L. Čoralić i N. Balić-Nižić dovele su ih u vezu s ondašnjim mletačkim dužnosnicima koji su bili zaslužni za osnivanje i rad bratovštine. Za grb smješten uz postolje istočnog stupa, navode da predstavlja grb generalnog providura Daniela Dolfina (1692.-1696.) u doba kojega su potvrđene odredbe *Matrikule* i čiji je grb naslikan i na lijevoj strani njezine naslovnice. U grbu postavljenom uz postolje zapadnoga stupa, na kojem je uspravljen lav i natpis pročitao kao CCSP, prepoznale su grb generalnog providura Dalmacije Antonija Civrana (1630.-1633.) za čije je uprave 1632. godine u staru crkvu Sv. Stjepana prenesena raka Sv. Šime. Grb na istočnom pilastru povezale su s generalnim providurom Pietrom Civranomu (1674.-1675.) u čije je doba osnovana bratovština. Za onaj na zapadnom pilastru, autorice pretpostavljaju kako je moguće „da grb zapravo prikazuje Adama i Evu kraj stabla spoznaje dobra i zla u zemaljskom raju”. ČORALIĆ, L. - BALIĆ-NIŽIĆ, N., 2006., 78, 79, 85, 88. R. Tomić prvi grb također vezuje uz generalnog providura Daniela Dolfina. Za drugi također navodi da predstavlja obitelj Civran, no kako je u vrijeme generalnog providura Antonija Civrana (1630.-1633.) prenesena raka Sv. Šime, a u vrijeme njegova sina generalnog providura Pietra Civrana (1674.-1675.) utemeljena bratovština, Tomić zaključuje da je teško reći na koga se odnosi grb držeći vjerojatnijim da se ipak radi o Pietru Civranu. Grb na istočnom pilastru, s uspravljenim lavom i natpisom također pročitanim CCSP, prepoznaje kao drukčiju inačicu grba obitelji Civran. Budući da na njemu nema providurske kape smatra da se on može odnositi i na neke druge članove iste obitelji koji su obnašali dužnost kneza i kapetana u Zadru. Četvrti grb nije identificirao već pretpostavlja da se može raditi o nekom drugom predstavniku mletačke vlasti u Zadru. TOMIĆ, R., 2008., 110. Navedene grbove na ovom mjestu neću dodatno analizirati osim onoga na istočnom pilastru koji u daljnjem tekstu dovodim u vezu s istaknutim ratnikom i zapovjednikom mletačke vojske Šimunom Fanfognom. U doktorskoj disertaciji prihvatio sam navedena povezivanja pojedinih grbova s određenim obiteljima (osim grba na zapadnom pilastru, za koji se još uvijek ne zna kojoj osobi ili obitelji pripada, ali držim da ga, poput grba Šimuna Fanfogne, treba povezati s nekim od članova bratovštine koji je mogao imati određenu bitnu ulogu u gradnji oltara ili je u to vrijeme obnašao neku od važnih dužnosti unutar bratovštine), dok sam natpis uz grb na istočnom pilastru pročitao kao „C. (ili G ?) C. S. F.” GOJA, B., 2010., 593-594.
- ¹¹ Župni ured crkve Sv. Šime, Zadar, REGISTRO DELLE AMMINISTRATIONS DE SIGNORI SIGNORI GOVERNATORI DI SAN GEROLIMO DELLA NATION OLTRAMARINNA IN DALMATIA ET ALBANIA (dalje: REGISTRO). Rubovi knjige djelomično su oštećeni od vlage pa je čitanje nekih dijelova pojedinih zapisa otežano, stoga su doneseni fragmentarno. Zapis u Registru vođeni su od 14. travnja 1692. do 10. studenog 1806. godine. Zahvaljujem na ljubaznosti i susretljivosti župniku crkve Sv. Šime don Josipu Lenkiću koji mi je omogućio korištenje *Registra*.
- ¹² Budući da je s tim iznosom isplaćeno ukupno 680 dukata, ostatak do ugovorenih 1000 možda se krije u nečitim dijelovima *Registra*.
- ¹³ U literaturi se njihovo prezime susreće u više inačica no najčešće su: Bettamelli i Bettanelli. GOI, P., 1996., 96.
- ¹⁴ BERGAMINI, G. - GOI, P., 1980., 56, 74, 212.
- ¹⁵ GOI, P., 1987., 123; GOI, P., 1988., 184.
- ¹⁶ GOI, P., 1988., 191.
- ¹⁷ SERAŽIN, H. - KLEMENČIĆ, M., 2004., 189, 191-193; SERAŽIN, H. - KLEMENČIĆ, M., 2005., 207.
- ¹⁸ GOI, P., 1987., 151, 152.
- ¹⁹ FAVILLA, M. - RUGOLO, R., 2007., 147.
- ²⁰ HRVATSKI BIBLIOGRAFSKI LEKSIKON, 1998., 133; TOMIĆ, R., 2008., 120.
- ²¹ KOLUMBIĆ, J., 1979., 95; KOLUMBIĆ, J., 2005., 61.
- ²² Na grbu kojim je ukrašen nadgrobni spomenik Šimunu Fanfogni u benediktinskoj crkvi Sv. Marije lav je okrenut udesno pri čemu vodoravna podjela štita također nije naznačena.
- ²³ „1735, 11. Luglio sin 21 detto. Spesi in manuali, mastri, e materiali per incartadure, et altri acconcij nella Capella di San Gerolimo da notar 66.16.” (REGISTRO, 19 v.)
- ²⁴ GOJA, B., 2006., bilj. 15, 127.
- ²⁵ „10. Giugno (1742) Contati al mistro Antonio Piovesana per aver investito, e incastato a sue spese il muro esteriore dietro l' Altare di S. Gierolimo - 50.” O Antoniu Piovesani, ako se radi o istoj osobi, vidjeti: PETRICIOLI, I., 1987., 544, 548. (REGISTRO, 21 v.)

- ²⁶ „1743. 16. Maggio Zara. [...] per spesi in Taole Veneziane numero 37 sono onzie [...]”;
 „per portar dete taole dal Magazen alla Botega di mistro Domenico Tomaselli marangon [...]”;
 „(22. Dicembre 1743) per contati a mistro Domenico Tomaselli per fattura dell' Armer cogl' altri armereti sopra d'esso, e della tavola che copre la pradella dell' Altar di S. Girolamo com in riceputa - 300.”;
 „(1744-26 Marzo) - per contati al fabro Antonelli per tutta la feramenta fatta per l' armer, come in Polizza - 109.”;
 „6. Luglio (1744) - spesi per accomodar il soffitto della Capella, et assicurar la Palla dell' Altare, contati a Mistro Domenico Marangon, com in Polizza - 55.” (REGISTRO, 22 v.)
- ²⁷ „5 detto (Ottobre 1756.) Per un reliquiario di San Girolamo spesi a Venetia come in riceputa di 20 Settembre scadente [...], più per spese per il Conservatorio di marmo in Venetia come [...]” (REGISTRO, 28 v.) O oltaristu Girolamu Piccu vidjeti: GOJA, B., 2010., 152-165.
- ²⁸ „7 detto (Ottobre 1756.) Al mistro Girolamo Picco per aver messo un regolon, è posto all' altar di San Girolamo la Custodia per la Santa Reliquia tra fattura, e spese giusto la riceputa [...]” (REGISTRO, 28 v.)
- ²⁹ „24. detto (Maggio 1766.). Spesi in provvedimento de Travi à riparo del Tetto della capella del Nostro Santo, in occasione del restauro, e rifabrica del Muro, che sostiene l'Altare del Santo come da Poliza in Filza [...]”;
 „2. Giugno (1766.). Spesi in Tavole, e Chiodi per chiuder l'Altare del Nostro Santo in occasione della rifabrica del muro sù di cui poggia l'Altare medesimo [...]”;
 „4. detto (Giugno 1766.). Spesi più per altri Travi quatro che servi à riparo dell' Altare sudetto Come in Filza [...]”;
 „20. detto (Giugno) (1766.). Spesi per Tavole otto Veneziane per accomodar il soffitto, e False della capella del Santo sudetto [...]” (REGISTRO, 38 v.)
 „12. Settembre (1766.). Spesi per Chiodi occorsi per assicurar il Soffitto cadante della Capella del Nostro Santo [...]”;
 „detto (12. Settembre 1766.). Spesi in trasportar le Tavole, e Travamenta che servirono à riparar l'Altare e Soffitto della Capella del Nostro Santo [...]”;
 „20. (Settembre 1766.). Spesi per Fatture da Marangon nel Soffitto del Nostro Altare, e Banchette della Capella, come in Filza [...]”;
 „detto (20. (Settembre 1766.). Spesi per Stuccar, Zesso, Colla, e Fattura occorso per il Soffitto della Capella del Nostro Santo come in Filza [...]”;
 „27. detto (Settembre 1766.). Spesi per Fatture da Tagliapietra in assicurar, e accomodar l'Altare del Nostro Santo stuccar, e lustrar, come in Filza [...]” (REGISTRO, 39.)
- ³⁰ „1771: 20: Settembre. Spesi per aver riparato il Soffitto, Volti, Collonami, Laterali il tutto della Capella del santo, come appar da Rota in Filza [...]” (REGISTRO, 48.)
- ³¹ „detto (1776.) 31: Agosto. Spesi per Tolle, mezzi Morali, Chiodi, e fatture da Marangon, e Tagliapietra, occorse nella Capella de Santo à riparo dall' umido, [...]” (REGISTRO, 48.)
- ³² „1789. 26 Febbraro. Ussiti dalla Cassa, per tanti contati (?) al Protto Antonio Bernardini capo d' impresa della rifabrica della Capella di S. Girolamo, per conto di prima Ratta, per d' Opera da farsi, di già intrapresa, come dà Scrittura posta in Filza M: al numero 109. [...]” (REGISTRO, 76.)
 „1789. 11 Marzo. Ussiti dalla Cassa per la provista di due Milla Tavele, ad uso della Fabrica della Capella del Nostro Santo, Nollo, e rasporto, come da Polizza in Filza [...]”;
 „1789. 13 Giugno. Ussiti dalla Cassa per provvedimenti fatti de materiali, Ferramenta, Calcine, Sabioni, Noli, e Trasporti, il tutto inserviente alla Riffabrica e restauro della Capella di San Girolamo, stabilita [...]” (REGISTRO, 76 v.)
 „1789/ 30: Giugno. Ussiti dalla Cassa, per altra partita di Ferramenta provedata, occorsa ai lavori intrapresi della Riffabrica della Cappella di San Girolamo, come da Polizza in Filza M: al numero 127. [...]” [...];
 „1789/ 20: Luglio. Ussiti dalla Cassa, per provista ed altra Calcina, Sabion, Morali, Cantinelle, Chiodi, Noli, e trasporti, il tutto ad uso della Fabrica sudetta, come da Polizza in Filza M: al numero 128. [...]”;
 „1789/ 22: Luglio. Ussiti dalla Cassa, per pagati al Protto Antonio Bernardini Capo d' Opera della intrapresa Fabrica sudetta per conto della Seconda Ratta, stabilita in Scrittura, come da Polizza in Filza M: al numero 129. [...]” (REGISTRO, 77.)
 „1790: 23: Maggio. Ussiti dalla Cassa, per Zeccini quindici pagati al Proto Antonio Bernardini, per resto, e saldo della Terza Ratta pattuita in Scrittura 24: Febbraio 1788: M:V.; in occasione della Rifabrica della Capella di San Girolamo, [...]” (REGISTRO, 80.)
 Antonio Bernardini iz Venecije 1780. godine radio je na obnovi zadarske katedrale pa se vjerojatno radi o istoj osobi. PETRICIOLI, I., 1987., 549.
- ³³ „1789/29: Settembre. Ussiti dalla Cassa per le trè Statuette in Scoltura ordinate in Venezia, per compimento al Cimiere dell'Altar di san Girolamo, mancante sin dal tempo della sua Errezione, contati à conto, come da Polizza in Filza M: al numero 136 - 681.” (REGISTRO, 77.)
 „1790: 11. Luglio. Ussiti dalla Cassa, per contati al Capitan Zorzetto per due Casoni grezzi fatti in Venezia, per traddure à Zara le Trè Statue dell' Altare, e Buone Grazie dei Fenestroni laterali, come da Poliza in Filza N: al numero 21: - 49.” (REGISTRO, 80 v.)
 „1790: 11. Settembre. Ussiti dalla Cassa, per Succadura, Tinta a Marmo, Vernise e fattura fatta alle Trè Statue dell'Altare sudetto, come da Poliza in Filza N: al numero 24: - 144.” (REGISTRO, 80 v.)
- ³⁴ ČORALIĆ, L. - BALIĆ-NIŽIĆ, N., 2006., 81, 93.
- ³⁵ „1793: 14: Agosto. Entrati in Cassa, per conto della Lampada grande di Argento fatta collare in Venezia per Ordine della Congregazione, con Parte presa li 3: Gennaro 1793.; per provederne due nuove; Essa Lampada netta di Tara pesò Onzie Cento, e due, a L 11: d' Onza vale Lire Buona Valuta Mille Cento Venti due, soldi 5.; formano monetta di Provincia Due Milla Quatro cento Quaranta Otto, Soldi 13.; come da Conto autentico dell' Artefice in Venezia appare, e posto in Filza O: al numero 68 - 2448.” (REGISTRO, 85 v.)
- ³⁶ O ovim svijećnjacima vidjeti: KATALOG, 2004., 265 (Radoslav Tomić, kat. br. 174).
- ³⁷ O zlataru Stefanu Piazzzi vidjeti: GOJA, B., 2011., 149-158.
- ³⁸ „1738 28 Settembre. All' orefice Culissich per lustrar la lampada [...]” (REGISTRO, 80.)

- ³⁹ „1753. 2: Maggio [...] per pagati al' orefice Nicolò Giurovich per argento impiegato nella Lampada, e fattura come in polizza sua ricevuta sotto il di 19: Dicembre 1752. [...]” (REGISTRO, 25 v.)
O zlataru Nikoli Đuroviću vidjeti u: KATALOG, 2004., 258-259 (Radoslav Tomić, kat. br. 168).
- ⁴⁰ „1755. 14: Marzo [...] per pagati all' orrefice rado per l' acconcio del calice dell' altar [...]” (REGISTRO, 25 v.)
- ⁴¹ O ovome zlataru vidjeti u: GOJA, B., 2011., 150, gdje je navedena i starija literatura.
- ⁴² „1763. primo: Marzo Spesi per ferramenta, Tolle, e Fatura in accomodar il Casson inserviente all' argenteria dell' Altare, come in Filza [...]”;
„1763. 19: detto (Marzo) Spesi per Cantonali di ferro, due Seratture con sue Chiavi Bertoelle, fattura da fabro il tutto addoperato nel Casson degl' Argenti dell' Altare, come in Filza E numero 23 [...]” (REGISTRO, 34.);
„1763. 20: detto (Marzo) Spesi per Colorir il Casson dell' Argenteria dell' Altare, Iscrizione, et Imagine, come in Filza E numero 30 [...]”
- ⁴³ Sve radove i troškove na održavanju oltara, njegovu opremanju te nabavi novog i uređivanju starog inventara na ovom je mjestu nemoguće navesti, jer bi to značilo donijeti prijepis gotovo čitavog *Registra*. (REGISTRO, 10 i dalje.) Izraz “kapela Sv. Jeronima” spominje se i u *Matrikuli* bratovštine te znači da je ona i tada postojala kao zasebna cjelina. Vidjeti: ČORALIĆ, L. - BALIĆ-NIŽIĆ, N., 2006., 80, 81, 83.
U prilog postojanja posebne kapele odijeljene pregradama svjedoči i zapis o novom izgledu kapele nakon radova na preuređenju iz 1790. godine - „29. Settembre 1790. [...] à norma della nuova Costruzione del Soffitto, e Paretti della Capella Riffabricata di San Girolamo, [...]” (REGISTRO, 80 v.)
U svezi budućih istraživanja navodim i da je u knjizi bratovštine Sv. Sakramenta zapisano: „Adi 5 Marzo 1766 Zara.... Contati a Mistro Antonio Barbieri stucador, per stucar, e bianchir la Capella - =38:=8.” Misli se na kapelu Sv. Sakramenta. Je li isti majstor mogao izraditi i štukature kojima su ukrašeni svodovi bočnih kapela s oltarima Bezgrješnog Začeca Bl. Dj. Marije i Varoške Gospe? [Župni ured crkve Sv. Šime, Zadar, *S(antis)s(i)mo Sacramento*].
- ⁴⁴ Navest ću samo neke od zapisa koji se odnose na najam sakristije.
„Adi detto (23. Marzo 1711) - Per conatati al Signor Bortolo Ferrari, come Procuratore della B. V. del Borgo per l'affitto della Sagrestia di detta B. V., che tengono li medesima Confratelli ad' uso dell' Altare di San Girolamo per le Supeletili e questi per anni quattro maturati li 17. Febbraio 1708. [...]” (REGISTRO, 11 v.)
„Adi 6. Aprile 1715. [...] Contato al Signor Bortolo Ferrari come Procuratore della B.V. del Borgo l' affitto che si pagha per la Sagrestia di San Girolamo per ani tre maturati [...]” (REGISTRO, 12 v.)
Nema sumnje da je ovdje navedeni prokurator bratovštine Gospe od Varoša onaj zadarski građanin Bortolo Ferrari zaslužan za nabavu srebrnog pokrova u luneti oltara Gospe od Varoša (datiranom između 1712. i 1749. godine) na kojem je dao urezati: „BORTOLO FERRARI” [KATALOG., 2004., 230, 232. (Radoslav Tomić, kat. br. 143)].
„(1744) 14 Maggio - per contati al Signor Gio. Batta Ferrari come Procuratore della B. V. del Borgo per affitto della sacrestia, come in riceputa - 30:” (REGISTRO, 22 v.)
- „1773: 8: Marzo. Spesi per l'Affitto della Sagrestia, si paga annualmente all' Altar della B. V. del Borgo in San Simeon, come da nota [...]” (REGISTRO, 49 v.)
- ⁴⁵ „1793. 8 Settembre. Ussiti dalla Cassa, per somministrati ai Procuratori dell' Archa della Chiesa di San Simeon, per tangente toccata alla nostra Scuola, nella provista fatta de Quadri Piturati per adornamento dei Sopravolti dei Collonatti all' intorno del detto tempio, [...]” (REGISTRO, 88.) Na žalost, ne znamo ništa o tome koje su teme bile zastupljene na ovim slikama kao ni tko je bio njihov autor.
- ⁴⁶ TOMIĆ, R., 2006., 57.
- ⁴⁷ Imena pripadnika bratovštine spominju se gotovo na svakoj stranici *Registra*.
- ⁴⁸ „1801. 20. Gennaro. Conatati dal Signore Generale Rukavina in obblazione della veneranda Scuola Fiorini 102 fanno Lire 144.” (REGISTRO, 98 v.);
„1802. 30. Settembre. Avuti da Sua Eccellenza Tenente Maresciallo Rukavina Confratello in dono Fiorini numero 18 come in filza al numero 189 - Lire 216.” (REGISTRO, 99.);
„1801. 4. detto (Novembre). Per un Quadro con fornitura d'Argento, sua Suaza di legno di Giuda, suo Cristallo dedicato al Sua Eccellenza Tenete Maresciallo Rukavina, fatto dalla Congregazione di San Girolamo, giusto a parte presa per acclamazione, e come appare da Polizza esistenti in Filza numero 155 Lire 630.” (REGISTRO, 101 v.)
Nema sumnje da se u *Registru* spominje upravo Matija Rukavina Bojnogradski (1737.-1801.), austrijski general koji se 1794. godine istaknuo na talijanskom bojištu u ratu s Francuzima. Godine 1798. godine imenovan je prvim vojnim guvernerom nekadašnjih mletačkih posjeda Dalmacije i Albanije, a 1801. godine postaje feldmaršal. Rukavina je 24. lipnja 1797. godine u ime austrijskog cara Franje I. proglasio zauzimanje Dalmacije, a kada je s brodovljem uplovio u Zadar upravo je u crkvi Sv. Šime održao govor na hrvatskom jeziku. U kolovozu iste godine zauzeo je i područje Boke Kotorske. U svojem se djelovanju isticao kao pobornik sjedinjenja Dalmacije s Banskom Hrvatskom. HRVATSKA ENCIKLOPEDIJA, 2007., 465; PERIČIĆ, Š. T., 2006., 160, 162-165, 167.
- ⁴⁹ „1793: 5: Agosto. Ussiti dalla Cassa, per Mesi Sei di Stipendio pagati al Maestro di Scuola, dà leger, Scriver, e Conti, à istruzione de Figli de Bassi Uffiziali, e Soldati de Confratelli della Scuola della Nazione Oltramarina, e Croata, giusta la Parte 2: Gennaro 1792: M.V., come da Poliza in Filza O: al numero 50 - 288.” (REGISTRO, 88.)

Literatura

- BERGAMINI, G. - GOI, P., 1980. - Giuseppe Bergamini - Paolo Goi, Il Duomo di Maniago e le chiese minori, Lema editrice, Maniago.
- GOI, P., 1988. - Paolo Goi, Il Seicento e il Settecento, u: Giuseppe Bergamini - Paolo Goi - Giuseppe Pavanello - Gabriella Brussich, *La scultura nel Friuli-Venezia Giulia II*, (ur.) P. Goi, Grafiche Editoriali Artistiche Poredenonensi, Pordenone, 131-271.
- GOI, P., 1996. - Paolo Goi, Scultura del Settecento nel Friuli-Venezia Giulia, u: *Giambattista Tiepolo: forme e colori; la pittura del Settecento in Friuli*, (ur.) G. Bergamini, Electa, Milano, 87-106.
- BIANCHI, C. F., 1877. - Carlo Federico Bianchi, *Zara cristiana I*, Zara.
- ČORALIĆ, L. - BALIĆ-NIŽIĆ, N., 2006. - Lovorka Čoralic - Nedjeljka Balić-Nižić, Iz hrvatske vojne povijesti - *Croati a cavallo i Soldati Albanesi*, njihova bratovština i gradivo o njezinu djelovanju od 1675. godine do sredine XVIII. Stoljeća, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, 24, Zagreb, 71-130.
- FAVILLA, M. - RUGOLO, R., 2007. - Massimo Favilla - Ruggero Rugolo, Progetti di Antonio Gaspari, architetto della Venezia barocca, *Atti dell'Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti*, Tomo CLXV (2006.-2007.), fasc. I-II, Venezia.
- FERRANTE, G. - Guerrino Ferrante, *Notizie di Zara, sec. XVIII ex.-XIX in.*, Vol. I i Vol. II, Znanstvena knjižnica Zadar, ms. 727.
- GOI, P., 1987. - Paolo Goi, Dispersione e recupero delle opere plastiche e dell'arredo monumentale, *Opere d'arte di Venezia in Friuli*, (ur.) Gilberto Ganzer, Magnus, Udine, 116-164.
- GOJA, B., 2006. - Bojan Goja, Doprinos slikarskom opusu Giovannija Battiste Augustija Pitterija - Otajstva Presvetog Ružarija u Sutomiščici na otoku Ugljanu i arhivska istraživanja, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 30, Zagreb, 121-130.
- GOJA, B., 2010. - Bojan Goja, *Mramorna oltaristika u 17. i 18. stoljeću na području Zadarske nadbiskupije*, doktorska disertacija, Zagreb, 2010.
- GOJA, B., 2011. - Bojan Goja, Novi podaci o zlataru Stefanu Piazzi, *Ars Adriatica*, 1, Zadar, 149-158.
- HRVATSKA ENCIKLOPEDIJA, 2007. - Sv. 9, Pri-Sk, (ur.) Slaven Ravlić, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2007.
- HRVATSKI BIBLIOGRAFSKI LEKSIKON, 1998. - Sv. 4, E-Gm, (ur.) Trpimir Macan, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb.
- ISTRIA CITTÀ MAGGIORI, 2001., - ISTRIA CITTÀ MAGGIORI, Capodistria, Parenzo, Pirano, Pola; opere d'arte dal medioevo all'Ottocento / Università degli Studi di Trieste, (ur.) G. Pavanello, M. Walcher, A. Craievich, Edizioni della Laguna, Trieste.
- KATALOG, 2004., - *Umjetnička baština Zadarske nadbiskupije - Zlatarstvo*, (ur.) Nikola Jakšić, Zadarska nadbiskupija, Zadar.
- KOLUMBIĆ, J., 1979. - Jelena Kolumbić, Grbovi zadarski plemićkih obitelji početkom druge austrijske vladavine u Dalmaciji, u: *Radovi Zavoda JAZU u Zadru*, Sv. XXVI, Zadar, 69-119.
- KOLUMBIĆ, J., 2005. - Jelena Kolumbić, Grbovi zadarskih plemićkih obitelji, u: *Radovi Zavoda povijesnih znanosti HAZU u Zadru*, 47, Zadar, 27-98.
- PERIČIĆ, Š. T., 2006. - Šime Tome Peričić, *Povijest Dalmacije od 1797. do 1860.*, Matica hrvatska, Zadar.
- PETRICIOLI, I., 1987. - Ivo Petricoli, Vrijeme baroka, u: *Zadar pod mletačkom upravom 1409-1797, Prošlost Zadra III*, (ur.) Dinko Foretić, Zadar, 533-564.
- SERAŽIN, H. - KLEMENČIĆ, M., 2004. - Helena Seražin - Matej Klemenčić, I contratti di garzonato degli scultori, lapidici e intagliatori veneziani (III), *Acta historiae artis Slovenica*, 9, Ljubljana, 185-204.
- SERAŽIN, H. - KLEMENČIĆ, M., 2005. - Helena Seražin - Matej Klemenčić, I contratti di garzonato degli scultori, lapidici e intagliatori veneziani (IV), *Acta historiae artis Slovenica*, 10, Ljubljana, 201-214.
- TOMIĆ, R., 2006. - Radoslav Tomić, Slikarstvo Zadarske nadbiskupije od kraja XV. do XX. stoljeća, *Umjetnička baština Zadarske nadbiskupije - Slikarstvo*, (ur.) Nikola Jakšić, Zadarska nadbiskupija, Zadar, 37-59.
- TOMIĆ, R., 2008. - Radoslav Tomić, *Umjetnička baština Zadarske nadbiskupije - Kiparstvo II, Od XVI. do XX. stoljeća*, (ur.) Nikola Jakšić, Zadarska nadbiskupija, Zadar.

Summary

The Altar of St Jerome in the Church of St Simeon at Zadar and the Bettamelli Workshop

Based on the book, the full title of which is *Registro delle Administrazioni de Signori Governatori di San Gerolimo della Nation Oltramarinna in Dalmatia et Albania*, this paper discusses the altar of St Jerome in the church of St Simeon at Zadar. It is already known that the altar was commissioned and maintained by the confraternity of Croatian and Albanian soldiers (*Croatti a cavallo* and *Soldati Albanesi*) founded in 1675 at Zadar, who were in the service of the Venetian Republic. New archival research has established that on 26 September 1694 the confraternity authorized the expense of 200 silver ducats intended for two Venetian carvers, the Bettamelli brothers, as a down payment for the making of the altar. The work on the altar began in April 1696 and several local master craftsmen took part in it: Zanotti, Rodo and Radičić, as well as smith Rosini. Since the Bettameli brothers, the makers of the altar of St Jerome, are not mentioned in the records by their first names, it should be noted that an altar-maker of the name of Alberto Bettamelli from Venice was responsible for the construction of the high altar and its tabernacle in the cathedral of St Maurus at Maniago (Friuli), as we learn from a contract made in 1693. Alberto Bettamelli also made the tabernacle in the parish church at Marsure (Aviano, Friuli). Bortolo Betamelli (Bettamelli), a *tagliapietra*, is mentioned between 1646 and 1682 in the ledgers containing contracts of apprenticeship to various sculptors, stone-cutters and carvers kept by the *Giustizia Vecchia*, a magistracy which supervised the activities of Venetian guilds. Two tabernacles have been attributed to the Bettamelli workshop: one on the high altar of the parish church at Maniago Libero (Maniago, Friuli) of 1694, and one in the parish church at Provesano (Friuli). Based on the records about the construction of the altar of St Jerome, it can be suggested that the coat of arms

(composed of a cartouche with a shield emblazoned with a left-facing rampant lion and the initials C.C.S.F. above) depicted on the east pillar of the altar base, previously linked to the members of the Civran family, refers to Šimun Fanfogna (Zadar, 7 April 1663 - Lendinara, 6 March 1707), a Zadar nobleman and distinguished commander in the Venetian army who was the caretaker of the altar. The altar of St Jerome together with the surrounding area inside the church aisle - also called the chapel of St Jerome - represented an isolated unit delineated by a balustraded rail which could be used separately from the rest of the church, on certain occasions and festivities, by the members of the confraternity as well as the representatives of local and regional Venetian government at Zadar, and ecclesiastical and other dignitaries. Numerous works on the decoration of the altar and chapel of St Jerome were carried out throughout the whole of the eighteenth century and large numbers of local craftsmen skilled in different arts were engaged in them. Over a number of years, the *Registro* mentions the builders Antonio Piovesana (1742) and Antonio Bernardini (1789), the altar-maker Girolamo Picco (1756), the *marangon* Domenico Tomaselli (1743), blacksmith Antonelli (1744) and the goldsmiths Zorzi Cullisich (1738), Nicolò Giurovich (1752) and Giuseppe (Josip) Rado (1755). A number of other interesting pieces of information concerning the decoration of the altar and the activity of the confraternity of St Jerome is also presented.

Keywords: Zadar, the church of St Simeon, altar of St Jerome, the Bettamelli workshop, seventeenth century